

„Ha egy zsinagógának szüksége van egy új Tórára, az azt jelenti, hogy az a közösség él”

A Tóra mint judaika egy zsinagógai közösség rítusainak és narratíváinak tükrében

Tóth Katalin

1. BEVEZETÉS

Hermann Bausinger meghatározása szerint „az objektum akkor nyer jelentést, ha egy szubjektum jelentéssel ruházza fel: a tárgyat egy bizonyos funkcióhoz vagy értelemhez rendeli.”¹ Dolgozatomban ezt a folyamatot, egy közösségi tárgy sajátos jelentésekkel történő felruházását mutatom be egy terepmunka rítusainak és narratíváinak kontextusában.² Vizsgálatomban az objektumot a Tóra mint judaika³, azaz mint tóratekercs (*széfer Torá*)⁴ jelenti, míg szubjektumként a kutatott zsinagógai közösség tagjai⁵ tűnnek fel.

1 Bausinger 2005: 13–14.

2 2015-ben végeztem kulturális antropológiai terepmunkát a budapesti Visegrádi utcai zsinagóga közösségében. Terepmunkám célja a közösség működésének és a közösségben realizálódó identitások komplexitásának émikus rögzítése, majd étikus értelmezése volt a résztvevő(ként) megfigyelés és az interjúkészítés módszerével. (Lásd: Tóth Katalin: „Zsidónak lenni annyi, mint...” – a zsidó identitás néhány meghatározó eleme a Visegrádi utcai zsinagóga közösségében. Kézirat. Budapest: ELTE TÁTK Kulturális Antropológia Tanszék, 2016.) A Visegrádi utcai (modern) ortodox zsinagógát Budapest XIII. kerületének szívében, a Szent István körútról fél perc sétával megközelíthető társasház földszintjén találjuk. A hármas szám alatt rejtőző imaszoba, tulajdonképpen egy lakásból kialakított imaház, amelyben immáron fél évszázada imádkozik tíz-tizenöt főből álló csoport *sábeszról sábeszre*; a létszám a nagyünnepek idején körülbelül az ötven-hatvan főt éri el.

3 Művészi igénnyel megformált, a zsidó vallás és kultúra rítusaihoz és hétköznapijaihoz egyaránt köthető tárgy.

4 A tóratekercs mint judaika általános, részletes bemutatásához lásd például: Oláh 2009.; Raj – Szelényi 2002.

5 Az elemzésben a közösség tagjai álnéven szerepelnek. A kontextust könnyebben értelmezendő, a megszólaló személyek nevének említése után zárójelben kerül megjegyzésre az illető korcsoportja. A beszélgetéseim jellege nem tette lehetővé, hogy az életkorra pontosan rákérdezzek, ezért a korcsoportokat csak körülbelüli információk alapján állapítottam meg. A gyerekeket nem számítva a közösség legfiatalabb tagja 35 éves 2015-ben, így a korcsoportok kialakításánál ebből indultam ki. Szem előtt kell tartani, hogy ez a kategorizálás kizárólag ebben a közösségben érvényes. Így tehát 35<-45 – fiatal, -45<-60 – középkorú, -60<-75 – idősebb, -75<95 – idős (ebben a korcsoportban lévők megszólítása a közösségben „bácsi” illetve „néni”, ezért én is ezeket az elnevezéseket használom).

Miután tanulmányom röviden bemutatja, hogyan néz ki a közösség egy tóratekerce,⁶ arra koncentrálok, miként kerül ez a tárgy számos zsinagógai rítus középpontjába. Fontos megjegyezni, bár a Tóra a zsidóság számára a „hordozható”, „szellemi hazát” jelenti,⁷ jelen írásban nem az életutat meghatározó törvények összességéeként, nem identitásképző faktorként válik az elemzés tárgyává, hanem mint legfontosabb szakrális judaika. Értelmezésem szerint ez azért aláhúzandó különbség, hiszen míg identitásképző faktorként a Tóra főként az egyén magánszférájában telítődik meg sajátos tartalommal, addig szakrális judaikaként a közösségi használatban nyer jelentést (hiszen rendeltetésszerűen csak közösségben lehet használni).

Dolgozatom fő kérdése, hogy a tóratekercs milyen szimbólumként aktivizálódik az egyén mentális struktúráiban a rítusok során, s ez hogyan határozza meg az individuuum viselkedésmintáit és gesztusait, amelyeket a tóratekercs idéz elő benne a szakrális térben. Célom, hogy a tóratekerceset a homloktérbe állítva mutassak be egy zsinagógai mikrokultúrát és értelmezem annak sajátosságait.

Tanulmányom a szombat (*sábesz*) délelőtti ima tóraolvasását, majd egy régi tóratekercs javításának és felújításának képeit, végül a *szimhá* *Torá*, azaz a Tóra örömmünnepeinek pillanatait mutatja be. E rítusokon keresztül igyekszem a tóratekercs „nyitott természetét” megragadni, amely azt jelenti, hogy a tóratekercs „»igazsága« egyesíti magában különféle nézőpontok egymástól igencsak eltérő »igazságait«⁸ és „több értelmezés egyidejű érvényességét”⁹ tartalmazza.

Annak ellenére, hogy a tóratekercs szociológiai funkcióját vizsgálva „több személyes jelentésű” tárgy, hiszen a zsinagógai közösség valamennyi tagja számára érthető és fontos a jelentése,¹⁰ mégis úgy gondolom, hogy az egyén és a tárgy konkrét kapcsolatának elemzésével koherensebb képet kaphatunk a tárgy közösségben betöltött szerepéről, mint abban az esetben, ha azt a tárgy funkciójánál fogva adottnak vagy univerzálisnak tekintenénk. Bizonyos szemszögből talán magától értetődőnek tűnhet a tóratekercs szerepe egy zsinagógai rítusban (az adott heti szakasz felolvasása által az Örökkévaló törvényeinek megismerése és megtartása), ugyanakkor az itt vallott kulturális antropológiai nézőpont Bausinger gondolatát

6 Egy zsinagógának jellemzően minimum három tóratekerce van; a közösség határozza meg, hogy melyik ünnepen melyiket használják, van olyan ünnep, amikor egyszerre több, vagy épp a zsinagóga összes tóratekercesét előveszik. (Vö. Raj – Szelényi 2002: 35) A tóratekercesek között szakrális hierarchia nincs. Dolgozatomban konkrét judaikaként egyetlen tóratekercs kerül az elemzés középpontjába abból a megfontolásból, hogy illusztrálhassam, hogyan néz ki fizikai mivoltában egy *széfer Torá*. A konkrét judaika bemutatása után viszont a *széfer Torá* már általánosságban, mint a rítusok fő szakrális tárgyát említem.

7 Assmann 2013: 216.

8 Kapitány – Kapitány 2002: 26.

9 Kapitány – Kapitány 2002: 26.

10 Hernádi Miklós szerint a „több személyes jelentésű” tárgyak „nem csupán egy-egy embert, hanem egy-egy társadalmi réteget vagy csoportot (de akár nemzetet is) aránylag *egységiesen érintenek*.” (Hernádi 1982: 53) Nem vitatva Hernádi véleményét, dolgozatom a vázolt kereteken belül az „aránylag” kifejezés kiemelésére törekszik árnyalva a *széfer Torá* mint „több személyes jelentésű” tárgy és az egyén kapcsolatát.

követi, amely szerint egy-egy tárgy megpillantásával, az érzékelés során előhívott kulturális kódok nem mindenki számára ugyanazok.¹¹

2. MÓDSZERTAN

Terepmunkám során számos olyan rítuson (például szombati imákon vagy az őszi nagyünnepeken) vettem részt, ahol a *tóralejnlés*¹² a szertartás kiemelkedő részét jelentette. Az egyéni viselkedésminták és attitűdök vizsgálata e rítusok olyan mozzanatainak beemelásával történik dolgozatomban, amelyek jól szemléltetik a *széfer Torá* és az individuum közötti kapcsolatot (például a tóratekerccs öltöztetése a tóraolvasás után vagy a tóratekerccsel történő tánc *szimbát Tórakor*). E rítusokat elsősorban saját terepnaplómból vett idézetekkel mutatom be.

Másodsorban pedig azokra az interjúrészletekre támaszkodik dolgozatomban, amelyeket az általam *dinamikus interjú*¹³ nevezett módszert alkalmazva osztottak meg velem beszélgetőtársaim. Ez a módszer azt jelentette, hogy beszélgetéseink során többek között olyan képeket mutattam partnereimnek, amelyek a zsinagóga szakrális tárgyait ábrázolták – köztük egyet a zsinagóga nyitott frigyszekrényével (*aron hakodes*), benne a tóratekerccsekkel. Ezek a képek olyan, a történetmondásra sarkalló eszközöknek bizonyultak, amelyek segítségével könnyebben előhívhatóvá váltak az egyéni narratívák azzal kapcsolatosan például, hogy milyen személyes emlékeket őriz az egyén a tóratekerccsekről (öltöztette-e, felemelte-e, táncolt-e velük valaha).

3. RÖVID ETNOGRÁFIAI KÖRKÉP A TÓRATEKERCCSRŐL

A judaika egy gyűjtőfogalom a zsinagógai liturgiában és a háztartásban használt rituális tárgyak összességére.¹⁴ A szakrális térben használatos rituális tárgyak közül központi helyet foglal el a Mózes öt könyvét tartalmazó, művészi igényességgel, meghatározott szabályok szerint kézzel, héber nyelven írt pergamentekercs, a *széfer Torá*, amelyet a rítuson kívül a frigyszekrényben tartanak.

11 Bausinger 2005: 12.

12 A hetiszakas meghatározott dallamokon történő recitálása.

13 A módszer azt jelentette, hogy az interjú törzsét szekciókba osztott, előre megfogalmazott kérdések adták (az alapkoncepció egy strukturált interjú vázlata volt), ugyanakkor a válaszadónak minden esetben az adott egységhez tartozó tíz darab képes kártyából álló csomagból kellett választania három darabot, amelyekről vagy egyesével, vagy összevonva beszélt, esetleg a képleírásnál túl asszociált valamire. Ezen felül, bizonyos részekhez nem csupán képek, hanem magyarázatra szoruló, valamilyen kérdést felvető ábrák is tartoztak, amelyek interpretálásra szintén az interjúalany feladatát képezte. Ezen elemek interjúba való beékelése gondolkodásra sarkallta a beszélgetőpartnert, esetenként olyan témát is érintve, amely benne is tényleges kérdést vetett fel. Az interjú egészét a kérdések és válaszok, illetve az említett asszociációs feladatok váltakozása adta meg, ezért kapta a *dinamikus interjú* nevet.

14 Heimann – Jelinek 2004: 148.

A tekercs magassága 50-80 centiméter, s mert hétről hétre új hetiszakaszt olvasnak fel belőle, két fahengerre erősítik, amelyeket az élet fájának (*éc hájim*) neveznek.¹⁵ A tóratekercs eszmei és materiális értelemben is óriási értéket képvisel: „*egy új [értsd: a rituális céloknek megfelelő, azaz kóser] Tóra-tekercs több ezer dollárba kerül, hiszen készítése közel egy esztendő t vesz igénybe.*”¹⁶

A *széfer Torá*, a vallástudományi értelemben vett *s z e n t*,¹⁷ s e kiemelt pozíciót nem kizárólag az őt övező közösségi ceremonialitás és tisztelet mutatja, de ezeket kiegészítendő több fizikai tárgy, az úgynevezett tóraékszerek is jelzik. A tóraékszerek – a tóráköpeny, a tóramutató (*jád*), a tóravért, az *éc hájim*ot díszítő gránátalmák (*rimonim*), a tórákorona (*keter Torá*) – ékesítik a tóratekercset addig, amíg az adott rítuson a közösség tagjai elő nem veszik a frigszekrényből, hogy olvassanak belőle.

„*Ugyan a judaizmus egy nagyon textuális kultúra, de nem árt, hogyha nem felejtjük el, hogy szemünk is van, és hogy eleink is láttak, és létrehoztak mindenféle vizuálisan is élvezhető dolgot.*”¹⁸ – hangsúlyozta Toronyi Zsuzsanna, a Magyar Zsidó Levéltár és Múzeum igazgatója egy zsinagógai tanuláson.¹⁹ A tóraékszerek kimunkáltságukkal, művészi megformáltságukkal a vizuális, esztétikai élményt kívánják fokozni, ezzel is mutatva a Tóra nagyságát és egyedülvalóságát. A tóraékszerek nem kötelező elemek, mind a *hidur micva*²⁰ nevében kerültek a *széfer Torára*.²¹

Mint minden judaika, a *széfer Torá* ékszerei is magukon hordozzák születésük sajátos körülményeit, amelyeket többek között a kor, a földrajzi meghatározottság, a nemzsidó társadalomhoz vagy az államhatalomhoz való viszony determinálnak. Ugyanakkor vannak olyan elemek, amelyek bizonyos formában számos judaikán kereshetők, például a vallási szimbólumok valamelyike vagy a dedikációs felirat.²²

15 Oláh 2009: 172.; Raj – Szelényi 2003: 35.

16 Raj – Szelényi 2003: 35.

17 A következőkben a kifejezést Rudolf Otto értelmezésében, nem melléknévi, hanem főnévi értelemben alkalmazom: „*szentnek az abszolút erkölcsös, a tökéletes jót kifejező predikátumot tekintjük.*” (Otto 1997: 15.) A szerző egy olyan tényezőről beszél, amely minden vallásban benne él, amelyet szeretnénk megjelölni és éreztetni. „*ennek a tényezőnek kell olyan nevet találnunk, amely egyrészt rögzíti azt a maga különösségében, másrészt pedig lehetővé teszi azt is, hogy vele együtt megragadjuk és egyúttal kifejezésre juttassuk e tényező esetleges alfajait vagy fejlődési fokait is.*” Az isteni energia, döntés, töltés kifejezésére alkotja meg a szerző a *n u m i n ó z u s* fogalmát. (Otto 1997: 16–17.)

18 Toronyi Zsuzsanna előadása a *Ros Hodes Ádár – A 12. újhold (legvidámabb hónap) érkezése* című, Páva utcai zsinagóga által szervezett tanuláson. (2018. február 14.)

19 A „tanulás” kifejezés a zsidó vallás és kultúra tanulásközpontú jellegére utal, azokra a közösségi alkalmakra vonatkozik, amelyeknek középpontjában a közös tanulás, a vita, a beszélgetés áll.

20 A parancsolatok kibővített teljesítése, amely ez esetben azt jelenti, hogy a rituális életben használt tárgyak legyenek szebbek, gazdagabbak és kimunkáltabbak, mint a hétköznapi tárgyai.

21 Toronyi Zsuzsanna előadása, *Zsidó szakrális tárgyak* egyetemi kurzus. (ELTE, 2014/15. II.)

22 A *széfer Torá* és ékszerei, valamint az egyéb judaikák sokféleségét lásd a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár online gyűjteményében: <http://collections.milev.hu/items/browse>. (Letöltés: 2018. február 15.)

A Visegrádi utcai zsinagóga tóraszekrényébe pillantva az ezüstből készült tóraékszereket nem láthatjuk, azokat máshol tartják, csak a szertartások előtt helyezik őket a *széfer Torára*. A közösségnek több tóratekerce van; kutatásom alatt egy régi tóratekerce például felújítottak, majd felavattak, így kutatásom végén a Visegrádi utcai zsinagóga közösségének négy tóratekerce volt.

Az alábbi képen a közösség tóratekerceinek egyike látható tórapólyájában, amely egy körülbelül 60 centiméter magasságú, sötétkék alapú, arannyal hímzett bársonyköpenybe öltöztetett tóratekercs. A tóráköpenyt az egyszerűség, a letisztult motívumrendszer jellemzi.

„A tárgy olyan látszólag immanens tulajdonságai is, mint a szín, a forma, vagy az anyag gyakran éppen a közegnek köszönhetőek, így a környezetet, a közeget minden esetben figyelembe kell venni, amikor egy tárgy szimbolikáját elemezzük.”²³ A tóratekercs fizikai mibenlétének elemzésekor szembeűnő sajátosság, hogy tóráköpenye tökéletesen illeszkedik a zsinagóga más szakrális textíliáihoz, sőt, a tóraszekrény függönyének kicsinyített mása. Ez az egyezés nem véletlen: a két textília ugyanabban az időpontban került a zsinagógába, ugyanattól a kivitelezőtől.

A tórapólya élet fájával keretezett kőtáblában, szoros értelemben a tízparancsolat, tágabb értelemben a 613 parancsolat, azaz a Tóra jelképe fedezhető fel. A szimbolika mögöttes tartalmának egy lehetséges mondanivalója, hogy a Tóra és az emberi élet nem elválasztható, előbbi meghatározza az utóbbit, de azt is kifejezheti, hogy az élet az Örökkévalótól kapott Tóra nélkül nem létezhet. Ezt a mondanivalót erősíti a fa törzsét ölelő, nagybetűs עץ חיים (éc hájim, az élet fája) felirat. A pólyán szerepel még a כתר תורה (keter Torá, a Tóra koronája) felirat, amelyben a korona szimbóluma magára a Tórára utal. A *Tóra koronája* kifejezés alatt olvashatóak קהל בודאפעשט יע"א (kabel Budapest, budapesti hitközség) szavak, amelyeket egy mozaikszó, a יגן עליה אלוהים (jágén alá Elohim), azaz az *Isten óvja őt* [értsd: a közösséget] óhajtás követ. Kutatásom során ezt a *széfer Torát*, valamint egy másik társát használták a legtöbbször a szombati rítus tóraolvasásához.

4. A VISEGRÁDI UTCAI ZSINAGÓGA SZÉFER TORÁI RÍTUSOK ÉS NARRATÍVÁK TÜKRÉBEN

A rítusok elemzése előtt fontos tudatosítani, hogy a tárgy és az egyén kapcsolatát befolyásolja az a közeg, amelyben kettejük találkozása realizálódik.

A Visegrádi utcai zsinagóga közössége fél évszázadot meghaladó fennállása óta több átalakuláson ment keresztül. E változások közül napjait legfőképpen a 1990-es évek végének eseményei határozzák meg, amikor számos külföldről hazaérkező fiatal ebbe a zsinagógába kezdett járni.²⁴ Ekkor a közösség Budapesten egyedülként modern ortodox jelleget öltött és felvette a Pesti Súl nevet. A Pesti Súl modern ortodoxiája összefoglalva azt jelentette, hogy tagjai a hagyományos értékekre és a modernitás vívmányaira, valamint a tudományra egymást kiegészítő tényezőkként tekintettek. A gyakorlatban a rítust és többnyire az életmódjukat is az ortodox rend szerint szervezték, hétköznapiakon pedig közös tanulásokat rendeztek.

A Pesti Súl közösségét azonban 2015-ben, kutatásom során már csupán néhány személy jelentette; a Visegrádi utcai zsinagóga struktúrája jellemzően neológ háttérrel rendelkező személyekkel rendeződött át, olyan egyénnel, akik számára fontosak a hagyományok mind a családi, mind a zsinagógai életben, de privátszférájukban az ortodox rendet, a kósersági szabályokat már kevésbé követik.

A közösség múltjának öröksége több aspektusból is fontos dolgozatom témája szempontjából, hiszen a hagyományok és a helyi szokás (*minhág*) meghatározza az egyén és a *széfer Torá* kapcsolatát. A zsinagóga ortodox rítusát és berendezését megőrizte, ami többek között azt jelenti, hogy a nők és férfiak számára különböző szerepek jutnak a rítus során: míg a férfiak a kulcspozíciókat birtokolják, addig a nők csak szemlélődőként vehetnek részt benne,²⁵ miként arra Anna (fiatal) is rámutat: „*nőként ülök hátul, és vagy részt veszek, vagy nem. Vagy kimegyek kávézni, csevegni, vagy nem. [...] semmi feladatunk nincs, maximum kalácsot szeletelni. De az is olyan, ha megcsinálod, megcsinálod, ha nem, akkor nem.*”²⁶

A rituális tér elosztása, berendezése szintén a hagyományoknak felel meg 2015-ben is: a tóraolvasó asztal (*bima*) középen található, míg a nők a fehér átlátszó függönnyel (*mehica*) elválasztott részben foglalnak helyet.²⁷

Fontos tényező továbbá, hogy az a néhány személy, aki a Pesti Súl időszakában is a közösségbe járt, 2015-ben a közösség vezető személyiségeiként, tudásuk, gyakorlatuk révén a rítusok főszereplőiként tűnnek fel. Amint az a további rítuselemzésekben láthatóvá válik, a nők és a férfiak eltérő „rituális státusa” és az egyének különféle „rituális tudása” különböző utakat nyitnak a *széfer Torá*val való találkozáshoz.

24 Vö. Vincze Kata Zsófia 2009.

25 Vö. Israel – Cohen 2012.

26 Az interjú rögzítésének időpontja: 2015. augusztus 26.

27 Hagományos imahelyeken a nőknek a szerénység, a szemérmesség (*cniesz*) miatt kell elkülönítve lenniük a férfiaktól a rítus során, bizonyos helyeken pedig még a közösségi étkezés alatt sem érintkezhet a két nem. A Visegrádi utcai zsinagógában csak a rítusok során különülnek el a férfiak és a nők, az étkezések során ülhetnek egymás mellé.

4.1. TÓRAOLVASÁS²⁸

Amint azt Donin²⁹ is megjegyzi, a szombat délelőtti ima elsődleges ismérve, hogy a hétköznapinál hosszabb és részletesebb – hogy ez adott zsinagógában pontosan mit jelent a körülményektől függ: milyen az előimádkozó tempója, meddig kell várni a *minjenre*,³⁰ milyen hosszú a *dróse*³¹ stb.

A Visegrádi utcai zsinagóga szombati imája három fázisba rendezhető: az első, a közösség tagjainak megérkezésétől számított időszak, amely a tóraolvasásig tart, a második, maga a tóraolvasás, a harmadik pedig a tóraolvasást követő rész. A *széfer Torán*ak mindhárom egységben fontos szerep jut.

Az ima tóraolvasást megelőző részében a közösség tagjai felveszik a szombat ritmusát, adaptálódnak a szombat hangulatához, atmoszférájához, majd, amikor megérkeznek a szakrális térbe, a frigyszekrényhez lépve megérintik, vagy megcsókolják a *parokhetet*, a frigyszekrény függönyét, így üdvözölve a *széfer Torát*: „egész kiskoromtól kezdve, mióta elkezdtem a vallással foglalkozni, előtérbe volt helyezve számomra, hogy a tóralepedőt imakönyvvel, kézzel megpusziljam. A Tóra a vallásunknak egy fontos összekötőkapcsa.”³² – mondja Jozsef (fiatal). Mindeközben a közösség elnöke (világi vezetője) behozza a tóraékszereket: a tóravértet, a *rimonpárt*, a *jádot*, majd felhelyezi őket a tóratekercsre. A *rimonpárt* apró csengők díszítik, amelyek funkciója, hogy a tóratekercs frigyszekrényből való kivételekor kellemes hangon csilingelve figyelmeztessék a közösséget a *széfer Torá* érkezésére. Amikor a rítus a tóraolvasáshoz ér, a közösség elnöke, Varró doktor Jákob bácsi kezébe adja azt a tóratekercszet, amelyből az adott szombaton felolvassnak, majd az idős úr elmondja a *Szá Jiszráel*³³ első sorait, a közösség tagjai pedig megismétlik. A *széfer Torát* *abimára* helyezik, leveszik róla ékszereit és pólyáját. Ezt követően a Tóra *lejnolója* (*baal kore*) és a *gabal*,³⁴ lépnek a *széfer Torához*, akik először egy *kohenitát*, majd egy *levitát*³⁵ szólítanak, ha pedig sem *kohenita*, sem pedig *levita* nincs jelen, az első *alijázót*³⁶ hívják – ez jelenti a tóraolvasás kezdeményezését.

A „heti Tóra-szakasz olvasása központi szerepet játszik a szombati istentiszteletben,³⁷ mint ahogyan Jozsef (fiatal) is hangsúlyozza:

28 Vö. Raj 1999: 43–46.

29 Donin 2004: 82–83.

30 Tíz felnőtt zsidó férfi közössége, amely nélkül számos ima nem mondható el, illetve nem végezhető tóraolvasás.

31 A rabbi által mondott tanító jellegű beszéd, tóramagyarázat.

32 Az interjú rögzítésének időpontja: 2015. augusztus 15.

33 Ima, amely egyben egyetemes tanúságtétel az egyistenhit mellett.

34 Az a személy, aki a tóraolvasásnál ellenőrző és *alijára* hívó feladatkörrel rendelkezik.

35 A szentélyszolgálatban a *koheniták* áldása előtt vízzel öntik le a *kohenita* kezét. A mai rítus során a *kohenita* után a *levitát* hívják a tóraolvasáshoz.

36 A *széfer Torához* járuló személy; más kontextusban a kifejezés a diaszpóra zsidóságának Izrael államába való betelepülését (bevándorlását) jelenti.

37 Donin 2004: 82.

A tóraolvasás lehet mondani, hogy a szombat fénypontja, mert az maga az imádkozás fénypontja. Addig előimádkozunk, és utána utóimádkozunk – nekem valahogy így áll össze a fejemben. Azt gondolom, hogy a szombati imádkozás legfontosabb része, amikor kivesszük a Tórát, mert abban van minden olyan parancsolat, amely később az életünket befolyásolta. Nincs benne minden szó szerint, de ez jelenti az alapot nekünk.

A sábeszi imában a tóraolvasás során a *széfer Torá*ból felolvassák az adott hétre szóló hetiszakaszt, vagyis *párásá sávuát*. A tóraolvasáshoz a közösség tagjait hívják fel,³⁸ de nem ők, hanem a *lejnoló* (a Visegrádi utcai zsinagóga esetében jellemzően a rabbi vagy a rabbihelyettes) *lejnolja* a Tórát minden egyes felhívott helyett. Ez azért alakulhatott így, mert a Tóra *lejnolása* pontos felkészülést igényel, és bár felnőtté avatásán minden fiúnak *lejnolnia* kell, a későbbiekben csak kevesen vállalkoznak a feladatra. Minden felhívott áldást (*bróhét*) mond mielőtt a ráeső részt elkezdénék. A tóratekercs kóserságának megtartása nagyon fontos, így kézzel nem lehet hozzáérni, helyette a *lejnoló* a tóramutatóval (a *jáddal*, a pálcával, amelynek vége a mutatóujjal felfelé mutató kezet formáz) követi a sorokat. Az adott hetiszakasz-rész befejezését követően az *alijázó* utóáldást mond, és kezét fog először a *bimát* körülállókkal, aztán a többi jelenlévővel, akik a *skajab*³⁹ felkiáltással üdvözlik. A kézfogás egy lehetséges értelmezése megadható Eliade elmélete alapján, amely szerint a *s z e n t* megnyilatkozik, s ezáltal a *n u m i n ó z u s* érzését kelti az individuumban. Ez a megnyilatkozás (hierophánia) megtörténhet egy tárgy – jelen esetben a *széfer Torá* – által is. Mivel a tóratekercsben a *s z e n t*, az *e g é s z e n m á s* testesül meg, ezért nagy tisztelet övezi.⁴⁰ A *széfer Torá* rendelkezik a *s z e n t* erővel, amely az örökkévalóságot és a hatóerőt jelenti, amelyből a vallásos ember részesedni szeretne.⁴¹ Aki éppen *alijázott* közvetlenebb kapcsolatba került a tóratekerccsel, de ezzel együtt a *s z e n t* jelleggel is. A kézfogás tehát egy olyan interakcióként értelmezhető, amely által e kontaktuseremtés könnyebben realizálódik.

Megtiszteltetésnek számít, ha a *lejnolás* után valakit *hagbához*, illetve *gelilához* hívnak. Az első kifejezés alatt a tóratekercs közösség előtti felmutatása értendő a tóraolvasást követően. Ez az aktus egy közösségi törekvésnéként interpretálható spirituális síkon arra vonatkozólag, hogy a Tóra szava még pontosabban, alaposabban eljuthasson a megjelentekhez. A *hagba* végrehajtásának szigorú technikai alapjai vannak: az *alijázó* behajlítja a lábait, a két *éc hajimnál* megragadja a tóratekerccset, majd lendületből a magasba emeli. Ez egy nehéz feladat, mert csuklóból kell megtartania a nehéz tóratekerccset több másodpercen keresztül, úgy, hogy minimum három oszlop látszódjon szövegéből.⁴² Kisebb fajta megszeppenülést jelent, ha a

38 A „felhívás” terminológia a fizikai (a *bimára* való fellépés) és a spirituális (a Tórához való járulás) felmenetelre is utal. Komoróczy Szonja Ráhel magyarázata, *Zsidó vallás és kultúra 2.* egyetemi kurzus. (ELTE 2015/16 II.)

39 Gratulációs formula például akkor, amikor a zsinagógai rítus során az *alijázó* visszaül a helyére.

40 Eliade 2014: 8–9.

41 Eliade 2014: 10.

42 Donin 1991: 55–56.

felhívott nem tudja tartani kellő ideig, megcsúszik, vagy véletlenül leejti a tekercset. Sára (fiatal) szerint „*az a kulcscsávó, aki minél szélesebbre tudja nyitni, hogy minél jobban látszódjon.*”⁴³ Áriel (fiatal) – akit gyakran szólítanak *hagbához* – nem tart e feladat kivitelezésétől: „*gyakorlat kérdése. Az elsónél biztos izgultam, de most már nem. Óvatos vagyok, fogom, tartom erősen, de különösebb félelem nincsen bennem.*”⁴⁴ Dávid (fiatal), szintén többször töltötte már be ezt a pozíciót, számára sem bizonyul nehéz feladatnak:

Szokták mondani, hogy nehéz a Tórát megtartani, de ezt inkább átvitt értelemben. Egyébként nem. Többféle méretű Tóra van, nagyon számít, hogy mekkora az a Tóra. Van, amit nem tudnék felemelni, egyszerűen tényleg azért, mert azon múlik, hogy mennyire erős a csuklód és mennyire tudod azt ott jól és egyensúlyban tartani. Igazából számomra nem egy félelmetes dolog felemelni. Technikai kérdés, de ugyanakkor jó érzés, mert valamilyen szinten középpontba kerül az az ember, aki ott középen van, és akkor érte izgulnak, hogy „jaj, csak nehogy leejtsd, mert akkor negyven napig böjtölünk”. Meg hát, aki nem a Tórát olvassa, mégis csak így tud legközelebb kerülni magához a Tórához.⁴⁵

Beszélgetőpartnerem gondolata kapcsán fontos ismét megjegyezni, hogy a *széfer Torához* nem minden egyén járulhat a közösségből. Bár egy-egy tóraolvasáson a férfiak közül sincs lehetősége mindenkinek *alijázni*, az esélyük adottnak tekinthető. A nők azonban a rítus során a fehér, átlátszó függönnyel (*mehica*) elválasztott részből figyelik az eseményeket. Tapasztalataim szerint a *mehicát* a közösség hölgy tagjai a Visegrádi utcai zsinagóga velejárójaként fogadják el, Anna (fiatal) szerint például „*ez az én szabad választásom, hogy én ebben részt veszek-e vagy sem. Amíg nincs nő odakényszerítve a függöny mögé és szabad választásából jön-megy, addig számomra rendben.*” Ez az elfogadás ugyanakkor nem a nők alárendelt helyzetének teljes mértékű akceptálását jelenti, sokkal inkább egyfajta tiszteletként aposztrofálható a zsinagóga hagyományai iránt. Valamint az is nagyban befolyásolja a *mehicához* való viszonyt, hogy azt a rítus végeztével el lehet hagyni, s azután a férfiakkal közösen lehet részt venni az ünnepi étkezésen: „*mert utána meg együtt ülünk le az asztal köré, és ez számomra nagyon szép feloldása ennek az egésznek*” – nyomatékosítja Anna.

Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a zsidóság nem homogén abban a tekintetben (sem), hogy egy-egy közösség részesíti-e a hölgyeket a rituális feladatokban úgy, mint a férfiakat, vagy sem, ahogyan arra Áron (fiatal) is rámutat: „*a zsidóságnak számos olyan irányzata van, ahol a nők is tfilint [imaszj] tesznek, csak az ortodox meg a magyarországi partikuláris, szűklátókörű zsidóság gondolja azt, hogy egy nő ne tehetne tfilint. A világ »civilizált részein« [értsd: Nyugat-Európa, Amerika, Izrael], a tanult zsidóság pontosan tisztában van vele, hogy ez egy irányzatbeli kérdés,*

43 Az interjú rögzítésének időpontja: 2015. július 22.

44 Az interjú rögzítésének időpontja: 2015. október 13.

45 Az interjú rögzítésének időpontja: 2015. október 8.

és nem a zsidó hagyomány mondja azt, hogy nem tesznek a nők tflint, hanem a zsidó hagyomány bizonyos irányzatai.⁴⁶

Így tehát a nők által történő tóraolvasás is igen vitatott kérdés a világ zsidóságán belül, de az eltérő álláspontok érződnek a közösségben is. Míg Sára (fiatal) például szorgalmazná a nők tóraolvasását: „*az például zavar, amikor itt van xy, aki nő és jobban tudna Tórát olvasni, mint bárki más a férfiak közül, és nincsenek alternatív megoldások, nincsen néha közös minjen, ahol ő is megtehetné ezt*”, addig Gábor (fiatal) nagyfokú szkepticizmussal közeledik a nők rítusba való bevonásához:

A nők helyzete problematikus pont. Ha megnézzük, akkor most zajlik egy forradalom a modern ortodoxián⁴⁷ belül, hogy megpróbálják valahogy úgy rendezni a helyzetüket, hogy egyrészt azt mondják ki, hogy *minhág*, azaz csak szokás az, hogy a nők ne vehessenek *tálitot* [imalepel] vagy *tflint*, elvileg tehetnek, ha akarnak – erre máris jön a hőbörgés az ultra-ortodoxok köréből. [...] Ugye mi van az egész mögött? Szerintem az is van, hogy a női szerepek megváltoztak, és ezért a választást meg kell adni nekik is, de én nem vagyok benne biztos, hogyha a választást megkapják, az egy normálisabb társadalmat fog létrehozni. Ebből azt hiszem, látszik, hogy nem vagyok feminista.⁴⁸ Szerintem ezzel csak szétterhelnénk a nőt, hiszen ő főz, gyereket nevel otthon, és még a munkahelyen is ott lesz. A lehetőséget meg kell adni, de nem gondolom, hogy ez pozitív változást idézne elő a társadalomban.⁴⁹

A tóraolvasás rítusának végén, miközben a tóratekercs a magasban van, a többi megjelenttel együtt a nők jobb kezük kisujját a magasba emelik, ezzel is jelezve vagy elősegítve, hogy hozzájuk is eljutott vagy eljusson a Tóra szava.⁵⁰ Ez egy szimbolikus gesztus, amelynek Anna (fiatal) szerint „*igazából az a funkciója, hogy megadjuk neki azt a megbecsülést, ami jár. Miért emel föl az ember egy ilyen szöveget? Hogy észrevegyük és kommunikáljunk vele, hogy ne vegyünk készpénznek, hogy az úgy van, hanem kiemeljük a hétköznapiaságából, és azt mondjuk, hogy ez különleges, és erre oda kell figyelni.*”

A még nem értelmezett második kifejezés, a *gelila*, a Tóra visszaöltöztetését jelenti. Utaltam rá korábban, hogy a *lejnolás* előtt lekerül a tóratekercsről a tóravért, a tórapólya, a *rimonpár* és a *jád*, a *gelila* pedig az a mozzanat, amikor a hetiszakaszh felolvasásának befejeztével visszakerülnek rá a felsorolt ékszerek. Szintén pontos

46 Az interjú rögzítésének időpontja: 2015. július 11.

47 A gender-vitát jól illusztrálja Jessica Ann Rosenberg az „*A Woman on the Bimah Means Ignorant Men*”: *Women's Torah Reading and Modern Orthodox Identity* című tanulmánya, amelyben a szerző azt vizsgálja és elemzi, hogy a recens responsum-irodalom milyen válaszokkal és megoldásokkal szolgál a nők egyenjogúsításának kérdésében. Vö. Rosenberg 2011.

48 Feminista csoportok a Tórára és a Talmudra alapozva fogalmazzák meg érveiket a női egyenjogúsítás mellett, elutasítják, hogy a nők „másként” jelennek meg nem kizárólag a zsinagógai rítusban vagy az ortodox közösségekben, de a tanításokban, szimbólumokban és a nyelvben is. Heschel 1988: 257.

49 Az interjú rögzítésének időpontja: 2015. július 21.

50 Bizonyos elképzelések és magyarázatok szerint a nőnek megérintenie sem szabad a tóratekercsset, mert menstruációja idején tisztátalan. Vö. Weiss 1982.

szabályok ismereteseek, hogyan kell fogni és összetekerni a tóratekereszt, valamint hogyan kell ráadni ékszereit.⁵¹ Ha vannak gyermekek a zsinagógában, akkor rendszerint őket illeti a privilégium, amelyet a *széfer Torá* felöltöztetésének lehetősége jelent: „*Noé, jössz felöltöztetni a Tórát?*” – hangzott a kérdés, s Noé már rohant is a Tórához.⁵² Eszter sem tett másként, miközben lázasan asszisztált a szombati sütemények előkészítésében, iparkodni próbált, hogy visszaérjen a *széfer Torá* öltöztetésére: „*Jajj, gyorsan, sietnem kell a Tórához!*”⁵³ – mondta. A felöltöztetett *széfer Torá* a rítus végéig a *bima* mögötti tartódobozokba helyezik, s majd csak a rítus végén nyitják ki a frigyszekrényt újra, hogy oda visszahelyezhessék.

A tóraolvasás tapasztalatainak összegzésekképp elmondhatjuk, azt láthattuk, hogy a tóratekereszt szent jellege hogyan befolyásolja a rítus menetét és mozzanatait, hogyan határozza meg az egyéni viselkedést és az irányába történő fizikai gesztusokat. A tóraolvasás során a tóratekereszt tisztelet övezi a közösség minden tagja részéről, a hozzá felhívott személyt az alázatosság és a büszkeség egyszerre jellemzi, aki pedig bármilyen fizikai kontaktust teremt vele, törekszik óvni, védeni épségét.

Végül, a tóraolvasás kapcsán láthattuk megjelenni a zsidó közösségek egyik legégetőbb 21. századi társadalmi dilemmáját: a nők helyzetének kérdését. Bár a Visegrádi utcai zsinagóga hagyományai és szokása nem engedi, hogy a nők is aktív résztvevőként legyenek jelen a rítusban, a közösségben hallhatóak olyan hangok, amelyek szorgalmaznak a női egyenjogúsítást, míg mások ebben a folyamatban a társadalmi rend felborulását vizionálják.

4.2. TÓRAAVATÁS

Tíz éve nem látott esemény került megrendezésre 2015 nyarán a Visegrádi utcai zsinagógában: egy régi, sérült tóratekereszt javítottak ki és avattak fel. Egy új, vagy felújított *széfer Torá* az adott közösség aktív működését jelzi Jozsef (fiatal) szerint: „*mindig egy pozitív esemény, ha egy zsinagógának szüksége van egy új Tórára – hogy vegyenek vagy rendbe hozzanak –, az azt jelenti, hogy az a közösség él.*”

Az esemény alkalmával a lakászinagóga csordulásig megtelt, nem kizárólag a közösség tagjaival, hanem sok külsős, más közösségből érkező vendéggel, akik között az ortodox hitközség elöljárói is felfedezhetőek voltak. Az, hogy a tóraavatáson mennyien voltak jelen nem a Visegrádi utcai zsinagóga közösségének számát jelöli, mint ahogy arra Gábor (fiatal) is utalt:

Nyilvánvaló, hogy nekünk a realitásokkal kell számolni. Hogy hányan voltak, az nem a közösség valós számát mutatja. Ehhez hozzátartozik, hogy egy tóraavatáson nem az adott közösség van lent, hanem a közösségek átjárnak egymás tóraavatásaira. A közösség számát illetően sokkal relevánsabb a szombat, hogy ott hányan vannak. Viszont a tóraavatás arról szól, hogy a

51 Donin 1991: 57.

52 Részlet a terepnaplómból. (2015. február 28.)

53 Részlet a terepnaplómból. (2015. október 24.)

közösség mégis létezik, hogy a Tóra által képviselt értékrendszert sikerülhet továbbadni.

Az esemény központi tere a kiddusterem⁵⁴ volt, ahol a javítandó tóratekercs az asztalon feküdt. Néhány betűt kellett rajta javítani, amit egy rituális írnok (szofer) és a rabbi tett meg. Az asztal előtt a megjelentek egymásnak adták a helyet, hogy mindenki láthassa, hogyan történik a sérült tóratekercs javítása. A fűledt nyári meleg levegővel átjárt zsinagógában fényképezőgépek és telefonok villogtak mindenfelé, volt, aki csak a másik készülékének kijelzőjén tudta követni az eseményeket. Miután a betűk elkészültek, a megjelentek kitörő örömmel fogadták a régi-új tóratekercszet a Mazel tov című dal kíséretében. A rabbi megragadta a széfer Torát, bevitte az imatérbe, ahol rövid drósét mondott tiszteletére.⁵⁵

A tóraavatás alapvetően ellentétes érzéseket váltott ki beszélgetőpartnereimből. Az elhangzott narratívákat egy képzeletbeli spektrumon lehetne szemléletesen bemutatni, amelynek egyik végén állhatna Jákob bácsi gondolata: „a tóraavatás az egy nagyon szép dolog, mert amikor egy új Tóra születik, az olyan, mint amikor egy új ember születik. Úgy kell venni, mintha valaki született volna, és fel kell avatni.”⁵⁶ Bár Lea (fiatal) nem személyesíti meg a széfer Torát úgy, mint Jákob bácsi, hozzá hasonlóan ő is pozitívan értékelt az eseményt, kevésbé a tóratekercs, inkább ismerőseinek viszontlátása okán: „fontosnak tartottam, hogy elmenjek azért, hogy találkozhatssak rég nem látott kedves ismerősökkel. Sajnos, az ünnepségből hely szűkén szinte semmit sem láttam, de a kedves, szeretett emberekkel való beszélgetés, amire vágytam, megvolt.”⁵⁷

Mindemellett fontos látni, hogy az eseményen a közösségi intimitás, amely általában jellemzi a Visegrádi utcai zsinagóga rítusait a tömeg miatt hiányzott. Sára (fiatal) nem tudta figyelmen kívül hagyni, hogy a szombati imákra a megjelentek töredéke sem jön el, és ezért a tóraavatást nem igazi közösségi eseményként, hanem turistalátványosságként értelmezte:

Nagyon örülök neki, szuper nagy dolognak tartom, meg azt is, hogy ennyi ember eljött. De attól függetlenül, összességében nekem egy negatív élmény volt, mert furcsa, hogy ennyi ember eljön egy tóraavatásra, de abból egyetlen egy sem jön el rendszeresen szombatonként. Még a nagyobb ünnepeken sem szoktunk ennyien lenni. Egy kicsit olyan érzésem volt, hogy ez egy show, ami mindenkit érdekel, majdnem olyan, mint egy turistalátványosság, de a rendszeres közösségi életben a megjelentek többsége már nem venne részt.” Ez utóbbi gondolathoz csatlakozik Sándor (középkorú) véleménye is: „ez egy show-műsor. Számomra nem jelent semmit. A Tóra rendkívül fontos dolog, de ez olyan dolog, hogy nem a külvilágra tartozik, örüljünk, hogy

54 Közösségi tér, ahol a szombat és az ünnep megszentelését végzik egy pohár bor fölött elmondott áldással, valamint ahol a lakomákat tartják.

55 Részlet a terepnaplómból. (2015. június 21.)

56 Az interjú rögzítésének időpontja: 2015. július 22.

57 Az interjú rögzítésének időpontja: 2015. október 16.

van három Tóránk, négy Tóránk vagy öt Tóránk, de ebből show-műsort csinálni, ez már bálványimádás kategóriába tartozik nekem. Ezt most komolyan mondom. Tudom, hogy ez így szokás, de ez nem változtat azon, hogy így gondolom. Tudtam róla, de el sem mentem. Tudtam, hogy én ebben a bohóckodásban nem veszek részt. Egyszerűen bohóckodásnak tartottam.⁵⁸

Tóraavatást nem először rendezett a Visegrádi utcai zsinagóga közössége. A közösség fejlődésének hatalmas momentuma volt, amikor 2004. december 5-én hasonló ünnepséget tartottak. A zsinagóga ekkor kapta meg azt a *széfer Torát* a litván fővárosból, Vilniusból, amely túlélte annak a litvániai zsidó közösségnek a megsemmisülését, amelyhez eredetileg tartozott. Jeruzsálemben felújították, s magánszemélyek és szervezetek finanszírozásával kapta meg a Visegrádi utcai zsinagóga közössége.⁵⁹ Ennek az ünnepségnek a főszervezője Áron (fiatal) volt, aki 2015-ben is a Visegrádi utcai zsinagóga tagja volt, így beszélgetésünk során össze tudta hasonlítani a két eseményt:

Az első tóraavatás egy hatalmas nagy projekt volt, amit a közösség tagjai maguk akartak, rettenetes erőbefektetéssel, nagyon nagy szervezéssel, nagyon nagy költségvetéssel, meghívott vendégekkel. Egy hatalmas projekt volt, egy igazi projektje volt a közösségnek, mint közösségnek, tudom, mert én voltam az egyik főszervezője. A második, az azt mutatja, hogy a közösség önmaga hogyan változott meg, mert ezt az ortodox hitközség finanszírozta, csinálta, és mi meg gyakorlatilag a helyszíne voltunk, nem a kezdeményezői. Nem a mi pénzünk volt. Míg az előző tóraavató aktív, teljesen előremutató, önként vállalt program volt, addig ez egy olyan esemény volt, aminek a passzív résztvevői voltunk, és tőlünk gyakorlatilag függetlenül zajlott. Ez nagyon jól mutatja, hogy mit változott a közösség, hogyan fejlődött vissza tíz év alatt. Számban is, de főleg aktivitásban, összetételében. Szomorú belegondolni ebbe a különbségbe a két esemény között, mert az, ami viszonylag könnyen és lelkes közösségi támogatás mellett meg tudott valósulni 2004 körül, azt képtelenség lett volna megcsinálni 2015-ben.

Beszélgetőpartnerem több ponton is lényeges megállapításokat tesz: hangsúlyozza, hogy egy új *széfer Torával* csak nagy anyagi és közösségi összefogás mellett gazdagodhat egy zsinagóga. Kimondja, hogy a két tóraavatás közötti különbség jól mutatja a Visegrádi utcai zsinagóga közösségének korábban említett változását. Ez utóbbi megállapítás arra a tényre mutat rá, amelyet más interjúpartnereim is megemlítettek, mint például Hanna (fiatal):

A két tóraavató közötti különbségben a zsinagóga intézményi-közösségi átalakulása figyelhető meg, ami nem szólt másról, mint politikai erőviszonyokról, anyagi érdekekről. 2004-ben, az első tóraavatónál paradigmaváltás történt, amikor a háború utáni öregektől átvették a zsinagógát a zsidóságukhoz visszatérő fiatalok és a litvis vonal lett a Visegrádi utcai zsinagóga

58 Az interjú rögzítésének időpontja: 2015. november 5.

59 Hakhnasat Sefer Torah. Tóraavatási ünnepség. (2004) Budapest: Pesti Súl.

arculatának meghatározója. Ez a régi, orális hagyomány leváltását jelentette, helyébe az intellektuális, „minimalista halachát” hangsúlyozó irányzat lépett. Ennek az irányzatnak a Visegrádi utcában Dov, a rabbi volt a legfontosabb alakja. Ezekben az időkben a zsinagóga próbált önállóvá válni, anyagiakban is függetlenedni az ortodox hitközségtől. Ez valameddig működött is, de az évek során, főként a sok belső konfliktus hatására a közeg megváltozott, néhányan megmaradtak, volt, aki visszajött a régiek közül, de a legtöbb ember újonnan kezdett idejárni. Ma már nincs akkora aktivitás, mint régen, és ezt jól mutatja a legutóbbi tóraavatás, ami ezért nem volt más, mint a Visegrádi utcai zsinagóga szimbolikus visszafoglalása az ortodox hitközség által. Tehát szimbolikusan ismét egy paradigmaváltás történt.

A vélemény, amely szerint egy új vagy régi-új tóratekercs a közösség aktivitását, létezését bizonyítja, kiolvasható a beszélgetőpartnereimtől származó sorokból. Ugyanakkor e sorokban mégis az ellentétes érzések dominálnak, vannak, akik szerint a tóraavatás lehetőséget teremtett a régi ismerősök viszontlátásra, míg mások megterhelőnek érezték a tóraavatás „show-műsor” jellegét.

Fontos különbség fedezhető fel interjúalanyaim narratívájában abban a tekintetben, hogy míg a közösségbe később belépők az eseményt önmagában, illetve más rítusélményeikhez hasonlítva értékelték, azok, akik mindkét tóraavatáson jelen voltak a két tóraavatás mögöttes, szimbolikus jelentéseit hangsúlyozták.

A régi *széfer Torá* kijavítása és felavatása különböző motivációk mentén ugyan, de legalább száz embert vitt a Visegrádi utcai zsinagógába 2015-ben is, azaz mégis egy olyan eseményként értelmezhető, amely a budapesti zsidóság különböző szegmenseit vonzotta az újlipótvárosi *stíblbe*.⁶⁰

Az esemény résztvevőinek a tóraavatás egy közös élménnyé vált, a régi-új tóratekercs pedig bekerült a zsinagóga frigyszekrényébe, amelyet így *szimhát Torá*kor a másik három *széfer Torá*val ünnepelhetett a közösség a Tóra örömnepén.

4.3. SZIMHÁT TORÁ

Szimhát Torá, vagy *szimhojsz Tajró* vagy *Tóra* – ahogy a közösségben *jiddisesen*⁶¹ mondják, a Tóra örömnepé, amikor olvasásának végét és egyben kezdetét is ünneplik, ezen a rítuson három *széfer Torá*ból olvasnak egyszerre. Az ünnep a fel szabadultság, az egyhónapos őszi ünnepsorozat utolsó napjával, lezárásával egyenlő. Az esemény fénypontja a *hákáfot*, a körmenet, amikor a tóraszekrényből kivesszük az összes tóratekercsset, így azok is a középpontba kerülnek, amelyekből évközben nem *lejnolnak*.

*2015-ben azaz 5776-ban október 6-ra, illetve tisri*⁶² *23-ra esett az ünnep. A közösség elöljárói kinyitották a frigyszekrényt, és kivették a széfer Torákat, majd azokat*

60 Imaszoba, kis méretű zsinagóga.

61 A kelet-európai, főként a lengyel és oroszországi zsidók nyelve, amely német, héber és szláv elemekből tevődik össze.

62 A zsinagógai év hetedik hónapja, amelyben a Tóra örömnepét ünneplik.

*négy jelentkező kezébe adták. A jelentkezők felsorakoztak Jákob bácsival az élen, aki elrecitálta a kötelező imakönyvi részt, majd elindult a vidám ünnep az ismert dallamok kíséretében.*⁶³

*Közben Lea (fiatal) is megérkezett családjával. Férje, Géza (középkorú) kezébe rögtön adtak egy Tórát, majd táncba invitálták. Ezt látván Lea mosolyogva csak annyit mondott, hogy: »azt leshetik, hogy Géza táncra perdüljön a Tórával, hisz máskor még velem sem hajlandó!« Valóban különleges pillantok voltak ezek, mert kutatásom során először fordult elő, hogy felhúzták a függönyt, azért, hogy a nők is részesei legyenek az örömnepnek. Sőt, még a Tórát is behozták a női részlegbe.*⁶⁴

A Visegrádi utcai zsinagóga vendége volt Keleti Dávid rabbi és családja,⁶⁵ akik temperamentumos ünneplése eltért a Visegrádi tagjainak komótos körmeneteitől. Míg a Keleti család tagjai átszellemülten, szemüket becsukva, fejüket ritmusra rázva, minden dalszöveg biztos tudásának birtokában hangosan énekeltek, körtáncot jártak, közrefogták a hozzájuk legközelebb eső tóratekeresztet, ugráltak, tapsoltak, az asztalt ütötték öklükkel és tenyerükkel felváltva, addig a Visegrádi magközössége körbe-körbe járt, énekelgetett, a táncolással inkább csak próbálkozott, ugrálni még úgysem ugrált, a hangoskodás pedig még annyira sem volt jellemző rá. Két típusú mentalitáselem egyvelege rajzolódott ki: a két, habitusában eltérő csoportot a Tóra örömnepje formálta egy közösséggé – a tóratekeresztet hűségeen vitte és ölelte mindenki. Lea szerint „azért szép lezárása ez az ünnepeknek, látnád egyszer Izraelben! Ott mindenki – és nemcsak szimhát Torákor – olyan, mint a Keletiék családja. Mert azért ha megnézed, itt a társaság fele nem annyira éli bele magát.”⁶⁶ Dávid (fiatal) szerint is különbözik Keleti rabbi és közössége a Visegrádi utcai zsinagóga tagjaitól, hiszen:

Keleti rabbi izraeli ortodox. Látszik, hogy amikor a Keleti ott van, érezhető egy bizonyos távolságtartás vele szemben. De tiszteletteljes távolságtartás, semmiféle negatív nincsen benne. Igazából azért, mivel ő másképpen csinálja a dolgokat egy picit, egy picit más elvárásai vannak velünk szemben is. Mi nagyon örülünk, ha velünk van, nekünk nagyon nagy szükségünk van ilyen emberekre is, de azt nem szeretnénk, hogyha ő lenne az, aki meghatározná, hogy akkor mi hogyan csináljuk a mi dolgainkat. De nagyon örülünk, amikor be tud segíteni és el tud minket fogadni úgy, ahogy mi vagyunk.

A vázolt különbség oka kereshető az eltérő szocializációs stratégiákban: Keleti rabbi és családja zsidóságuk alapélményének megszerzését Izraelhez kötheti (azaz Izraelben tapasztalták meg először, mit jelent zsidónak lenni), ahol ez büszkeséget és örömet jelent. Mindeközben Magyarországon zsidónak lenni sokak számára visszahúzóórást, a kirekesztést, a zárt közösségen belüli életet jelölte korábban, s ez az örökség többekben máig felfedezhető: „ez már a magyar mentalitás része, hogy

63 Részlet a terepnaplómból. (2015. október 6.)

64 Részlet a terepnaplómból. (2015. október 6.)

65 Egy ortodox csoport, a Lativ Kolel tagjai. A Lativ Kolel rendszeresen tart tanulásokat a Visegrádi utcai zsinagógában tagjai számára.

66 Részlet a terepnaplómból. (2015. október 6.)

nem tudunk feloldódni. Én sem tudnék. A szimhajsz Tóra a legfurcsább a Visegrádiban ilyen értelemben egyébként, mert kicsi, mert valamit hoz otthonról mindenki, de nem tud olyan hangulatot teremteni. Gyerekek kellenének hozzá, sok-sok gyerek. – hangsúlyozza Dávid (fiatal). Valószínűsíthető, hogy a különböző szocializációs sémák befolyásolják az egyén vallásgyakorlását, a közösségben tanúsított viselkedésformáit, így jelen esetben létrehozva két eltérő elképzelést arról, hogy mit jelent z s i d ó n a k l e n n i. Az identitás megélésének két stratégiája öltött tehát testet az 5776. évi szimhát Torá-i ünnepségen.⁶⁷

*Az ünnep folytatódott: kör kört követett, azonban a vidámság mellett sokszor háttérbe szorult az, hogy épp hányadik körnél is tart a hákáfot, így az elnök úr hangosan be-bekiabálta, de a biztonság kedvéért mutatta is, hogy dálet, hé vagy váv.*⁶⁸ Közben néhányan kiálltak a körből, és csak szemlélték az eseményt, köztük volt egy időre az elnök úr is – arcán mosoly és elégedettség tükröződött. Tamás a „na, most már én is kiszállok a buliból!” kijelentés mellett erősítette a szemlélődők csoportját. A széfer Torák kézről kézre jártak, még a gyerekek kezébe is jutott, ekkor előfordult, hogy a tóratekercs nagyobb volt, mint hordozója: „jajj, Noénál a Tóra! De büszke!” – örvendezett Lea.⁶⁹

*Az ünnepi drósét a közösségben funkcionáló rabbihelyettes mondta. Beszédében hangsúlyozta, hogy a szimhát Torá a Tóra örömmünnepe, amikor minden Tóra kikerül a tóraszakrénból, azok is, amelyek év közben háttérbe szorulnak. Nyomatékosította, úgy, ahogy minden Tórára, úgy a közösség minden tagjára is szükség van, azokra is, akik szeretnek a háttérben meghúzódni és azokra is, akik húzóerőnek számítanak, mert csak ezen összesség által kerülhetnek el a minjen-gondok, és csak ebben az egységben működhet tovább a khile, azaz a közösség.*⁷⁰

Szimhát Torá a közösség minden széfer Torájának örömmünnepe. A közösség a tóratekercek által nemcsak az Örökkévaló törvényeit, de saját magát, tágabb értelemben magát a zsidóságot is ünnepli. Valamennyi tóratekercs úgy tűnik fel ezen a napon, mint a közösség szerves része, bár státusuk egyenlő, fizikai mivoltukban, történetükben mégis különböznek, hasonlóképp, mint a *minjen* tagjai. Így tehát ez az ünnep az adott közösség, valamint tóratekerkseinek egységéről is szól, amelyet a *khile* sokszínűsége és a tóratekerkseiben rejtőző történelme teremt meg, s amely minden zsinagóga esetében más, egyedi.

67 Leával készített interjúmban ő is kitért arra az érzésre, amely megfogalmazódik benne, ha arra gondol, hogy milyen Magyarországon, illetve Izraelben zsidónak lenni: „Nagyon felszabadító érzés volt Izraelben lenni. Egészen más dolog Izraelben zsidónak lenni. Én mindig azt hittem, hogy az én zsidóságom, az ilyen tipikus gettó-zsidóság, hogy én azt élvezem, hogy kisebbség vagyok és engem utálnak, és amikor először voltam Izraelben, akkor éreztem először, hogy egy lóturót. Sokkal jobb ott zsidónak lenni, ahol mások is azok.”

68 A héber ábécé ötödik, hatodik és hetedik betűje, amelyek ez esetben az ötös, a hatos és a hetes számot is jelölik.

69 Részlet a terepnaplómból. (2015. október 6.)

70 Részlet a terepnaplómból. (2015. október 6.)

5. KONKLÚZIÓ

Tanulmányom azt hangsúlyozta, hogy egy társadalmi mikroközeg működésének értelmezésében a tárgyaknak hasonlóan fontos szerepe van, mint az embereknek, mert azok más szerepet töltenek be a közösségi életben, így szubjektum és objektum egymást kiegészítve hozzák létre a vizsgált kulturális realitást.⁷¹

Bár a *széfer Torá* a zsinagógai közösségben rendelkezik univerzális jelentéssel, ha arra gondolunk, hogy tartalmazza az életutat keretbe foglaló törvényeket, a társadalomtudomány aspektusa szerint viszont a tóratekerccs által generált kulturális kódok nem tekinthetők univerzálisnak, azokat egyediségükben tartja fontosnak vizsgálni és értelmezni. Ehhez a mechanizmushoz hívtam segítségül három zsinagógai rítus mozzanatait: a szombat délelőtti tóraolvasás, a nyári tóraavatás és az őszi nagyünnep záróakkordjának, a Tóra örömmünnepének, a *szimbát Torá* rítusának képeit bemutatva. Mindezzel dolgozatom célja az volt, hogy egy szakrális tárgyon keresztül ragadja meg a közösség dinamikáját.

Tanulmányom több aspektusban igyekezett vázolni azt, hogy a tóratekerccs által indukált mentális folyamatok miért különbözőek. A vizsgált kontextusban például sarkalatos pontként tűnt fel, hogy az egyén nő vagy férfi. Ha az egyén felnőtt nő (láthattuk Eszter esetét, aki kislányként öltöztette a *széfer Torát*), egy átlagos szombati tóraolvasáson nincs esélye közel kerülni a *széfer Torához*: nem érintheti, nem léphet fel hozzá a *bimá*hoz, közelelről nem láthatja, csak a szakrális tértől elválasztó függönyön keresztül. E szigorú szabály alól kivétel volt a tóraavatás speciális esete, de főként a *szimbát Torá*, a rítus, amikor a függönyt elhúzza a nők is megérinthették a Tórát.

Az individuum és a tóratekerccs kapcsolata a férfiak esetében sem egyértelmű. Itt az tűnik vizsgálandó kérdésnek, hogy az egyén milyen tudással rendelkezik, tud-e *lejnolni*, vagy tudja-e ellenőrizni a *lejnolót*. Azok a férfiak, akik rendszeresen betöltik ezeket a pozíciókat szinte szombatról szombatra állandó fizikai kontaktusban vannak a *széfer Torával*, szemben azokkal, akik bár jelen vannak a rítuson, de nem kerül rájuk a sor, hogy felhívják őket a *bimára*. Tehát az is befolyásolhatja a tóratekerccsel való kapcsolat mibenlétét, hogy gyakran felhívják-e az egyént a Tórához, vagy esetleg kevésbé.

A környezetpszichológia szerint a kollektív tulajdonban lévő tárgyak – amelyek között fontos helyet foglalnak el a templomi kegytárgyak, így a *széfer Torá* is – azért érdekesek a kutatások számára, mert „*annak ellenére, hogy nagyobb társadalmi csoportok [...] magukénak érezhetik ezeket, a kontroll természetesen mégsem adott minden csoporttag, vagyis az egyének számára, ami aztán számos ellentmondást vagy éppen konfliktust szülhet az adott csoporton belül is.*”⁷² Mivel a zsinagógai közösség esetében az egyének eltérőképp részesednek a *széfer Torából*, a tóratekerccs több okból sem hívhatja elő ugyanazokat a kulturális kódokat az individuumból.

71 Kaufmann 1997: 112.

72 Dúll 2003: 23.

Ugyanakkor, ezek a hierarchiába nem rendeződő, eltérő kulturális kódok teremtik meg a társadalmi-kulturális komplexitást, tehát egyenlő módon képezik a kulturális antropológiai megértés tárgyát.

IRODALOM

- ASSMANN, Jan
2013 *A kulturális emlékezet*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó.
- BAUSINGER, Hermann
2005 *A tárgy és jelentése*. In Fejős Zoltán – Frazon Zsófia (szerk.): *Jelentéstelel tárgyak*. 9–17. Budapest: Néprajzi Múzeum.
- DONIN, Hayim Halevy
2004 *Zsidónak lenni*. Budapest: Göncöl Kiadó.
- DONIN, Hayim Halevy
1991 *To pray as a Jew. A Guide to the Prayer Book and the Synagogue Service*. New York: Basic Books.
- DÚLL Andrea
2003 *A tárgyi környezet pszichológiája – A pszichológia új tárgya*. In Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (szerk.): *Tárgyak és társadalom II. Kapcsolatok: a tér, a tárgy és a képi kultúra összefüggései*. 6–31. Budapest: Magyar Iparművészeti Egyetem.
- ELIADE, Mircea
2014 *A szent és a profán*. Budapest: Helikon Kiadó.
- HEIMANN-JELINEK, Felicitas
2004 *Judaica: An Interface between Jewish and Non-Jewish Culture in Central Europe*. In *Studia Rosenthaliana* 37. 147–162.
- HERNÁDI Miklós
1982 *Tárgyak a társadalomban*. Budapest: Kozmosz Könyvek.
- HESCHEL, Susannah
1987 *Feminism*. In Cohen, Arthur A. – Mendes-Flohr, Paul (szerk.): *Contemporary Jewish Religious Thought*. 255–259. London: Collier Macmillan Publishers.
- ISRAEL-COHEN, Yael
2012 *Jewish Modern Orthodox Women, Active Resistance and Synagogue Ritual*. In *Contemporary Jewry* 32. 1. 3–25.

KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor

- 2002 Tárgyak szimbolikája. In Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (szerk.): *Tárgyak és társadalom I. Tárgykultúra és tárgykultusz*. 6–46. Budapest: Magyar Iparművészeti Egyetem.

KAUFMANN, Jean-Claude

- 1997 Le monde social des objets. In *Sociétés contemporaines* 27. 111–125.

OLÁH János

- 2009 *Judaisztika*. Budapest: Gabbiano Print.

OTTO, Rudolf

- 1997 *A szent*. Budapest: Osiris Kiadó.

RAJ Tamás – SZELÉNYI Károly

- 2002 *Zsidó tárgyak művészete*. Budapest: Makkabi Kiadó.

RAJ Tamás

- 1999 *100+1 jiddis szó*. Budapest: Makkabi Kiadó.

ROSENBERG, Jessica Ann

- 2011 „A Woman on the Bimah Means Ignorant Men”: Women’s Torah Reading and Modern Orthodox Identity. In *A Journal of Jewish Women’s Studies & Gender Issues* 21. 88–96.

VINCZE Kata Zsófia

- 2009 *Visszatérők a tradícióhoz. Elszakadás a zsidó hagyománytól és a báál tsuvá jelenség kérdései a rendszerváltás utáni Budapesten*. Budapest: L’Harmattan Kiadó.

WEISS, Avraham

- 1982 Women and Sifrei Torah. In *A Journal of Orthodox Thought* 20. 2. 106–118.